

ДОКТРИНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ» ПРАВ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА Й ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Казанчук І.Д.,
к.ю.н., доцент, професор кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті здійснено аналіз наукових доктрин щодо етимології понять «гарантія», «правові гарантії». Окреслено сутність і значення категорії «юридичні гарантії» в контексті забезпечення прав суб'єктів адміністративних відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища й природокористування. На основі чинного адміністративного законодавства України обґрунтовується авторська позиція щодо визначення змісту й особливостей реалізації юридичних гарантій у природоохоронній сфері.

Ключові слова: гарантія, юридичні гарантії, право на сприятливе навколишнє середовище, природокористування, адміністративне законодавство, Україна, господарська діяльність, суб'єкт правовідносин.

Казанчук І.Д. / ДОКТРИНАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ КАТЕГОРИИ «ЮРИДИЧЕСКИЕ ГАРАНТИИ» ПРАВ СУБЪЕКТОВ В СФЕРЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ТА ПРИРОДОИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ / Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина

В статье проведен анализ научных доктрин по этимологии понятий «гарантия», «правовые гарантии». Определены сущность и значение категории «юридические гарантии» в контексте обеспечения прав субъектов административных отношений в сфере охраны окружающей природной среды и природопользования. На основе действующего административного законодательства Украины обосновывается авторская позиция относительно определения содержания и особенностей реализации юридических гарантий в природоохранной сфере.

Ключевые слова: гарантия, юридические гарантии, право на благоприятную окружающую природную среду, природопользование, административное законодательство, Украина, хозяйственная деятельность, субъект правоотношений.

Kazanchuk I.D. / DOCTRINAL MEANING OF THE CATEGORY «LEGAL GUARANTEES» OF THE RIGHTS BY SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE RELATIONS IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND NATURAL RESOURCES IN UKRAINE / National University of Internal Affairs, Ukraine

The paper analyzes of the scientific sources regarding the etymology of origin concept of «guarantee», «legal guarantees». Also identified the nature and meaning of the category «legal guarantees» in the context of human subjects of administrative and legal relations in the field of environmental protection and natural resources.

Author on the basis of comprehensive analysis proposed by various authors doctrines and provisions of legal acts of Ukraine provided its own definition of legal guarantees in the environmental field. Legal safeguards to ensure the rights of economic entities in the environmental field are a system of agreed principles, standards and requirements to ensure the process of the rights and lawful interests of economic entities, their actual implementation and protection, smooth and effective participation in matters of state environmental policy, to ensure the proper condition of environment.

The effectiveness of legal guarantees in the environmental field depends on the level of state institutions, the availability of perfect laws to implement the participants relations of their rights during conservation and environmental management and effective mechanism for their protection, coordination of interests of the state and society. The need to strengthen the environmental commitments of public and private enterprises, civil society participation in environmental issues, international cooperation at the national and regional levels, assessment of risks of new technologies; minimization of serious harm to the environment in case of accidents, military conflicts, emergency situations, socially organizations participate in decision ecologically problems, public access to justice in environmental activities, access to information on the environment and provide effective remedies for violations of the right to environmental information, pay more attention to environmental legal education in society.

Key words: guarantee, legal guarantees, right to a healthy environment, natural resources, administrative law, Ukraine, resolution, subject of legal relations.

Постановка проблеми. Існування правової держави передбачає наявність юридичних гарантій забезпечення прав людини й громадянина, які є головним об'єктом більшості правових відносин [1, с. 167]. Не є новиною, що будь-яка виробнича діяльність (використання об'єктів гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу, прокладання доріг, транспортування небезпечних речовин (відходів), здійснення забудови) веде до зміни природного середовища, а в деяких випадках – і до порушення екологічних прав людини. Права й свободи людини та громадянина є найважливішою суспільною цінністю [2], тому їх ефективне використання й дотримання залежить від рівня гарантованості. Тобто центральним у реалізації будь-якого права має стати визначена законодавством система специфічних засобів, гарантій, завдяки яким можливе їх здійснення та захист від порушень.

У європейському законодавстві захист прав людини на сприятливе довкілля є пріоритетним завданням сталого розвитку країн Європейського Союзу [3, с. 66–67]. Тобто забезпечення права людини на сприятливе навколишнє

середовище та необхідність сталого розвитку суспільства є спорідненими категоріями, хоча й досить складними. Тому робиться наголос на необхідності пошуку балансу між екологією й економікою, які визначаються науково обґрунтованими нормативами якості стану природного середовища. У свою чергу критеріями мають бути гарантії забезпечення прав суб'єктів правовідносин у природоохоронній сфері [4, с. 198]. Отже, право на чисте навколишнє середовище є однією з найважливіших галузей міжнародного права. Крім того, серед сучасних юристів-міжнародників розвинена доктрина, за якою екологічні права віднесені до «п'ятого покоління» прав [5, с. 299; 4, с. 201]. До речі, у вітчизняній юридичній науці за класифікацією, запропонованою відомим українським вченим-правознавцем О.Ф. Скакун, право на сприятливе навколишнє середовище належить до «третього покоління» прав людини й має таке ж значення, як право на життя та право на здоров'я [6, с. 372].

Очевидно, що Україна, як усі країни Європейської Співдружності, взяла на себе зобов'язання щодо створення юридичних та соціально-економічних гарантій забезпе-

чення права людини на сприятливе природне середовище відповідно до європейських норм і стандартів. Конституція України (1996 р.) закріпила право кожного громадянина країни на «безпечне життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [2, ст. 50]. Проте, гарантуючи громадянам право на сприятливе навколишнє середовище, держава має передбачити чітку структуру його реалізації. Відповідно, суб'єкти господарської діяльності, незалежно від форм власності, в ході користування природними надрами повинні дотримуватися вимог чинного законодавства, нести відповідальність за його порушення й здійснювати адміністративні й технічні заходи, спрямовані на зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище [7]. Крім того, для забезпечення безпеки населення, яке проживає в районі розташування об'єктів хімічної, нафтопереробної промисловості встановлюються охоронні й санітарно-захисні зони, розміри та порядок використання яких визначаються законодавством та проектами цих об'єктів, затвердженими в установленому порядку [8]. Отже, з одного боку, держава чітко контролює весь процес використання природних ресурсів та промислових об'єктів, гарантуючи їх безпеку за допомогою правового закріплення переліку обов'язків суб'єктів господарювання, з іншого боку, є проблема недостатньої гарантованості деяких прав суб'єктів як учасників відносин господарської діяльності, що виявляється як у певних складнощах практичної реалізації прав, так і в незадовільному стані їх захищеності в ході реалізації державної екологічної політики. На практиці не надається належного значення правильному розумінню ролі юридичних гарантій реалізації суб'єктами своїх прав у природоохоронній галузі, яка служить інструментом збереження та відновлення стану навколишнього середовища як суспільного блага.

Стан дослідження. У теорії права ми зустрічаємо велику кількість напрацювань із питань дослідження сутнісної характеристики гарантій. Ученими запропоновано різні класифікації гарантій, які стали підґрунтям для вивчення загальноправових явищ у галузевих науках. Однак із розвитком юриспруденції, апроксимацією нормативно-правової бази, що обумовлено процесами євроінтеграції України та глобалізації суспільства, змінюється ставлення до основних категорій права. Слід зазначити, що в сучасних наукових працях юридичним гарантіям як правовій формі реалізації прав суб'єктів господарської діяльності у сфері природоохорони та використання природних ресурсів не приділяється достатня увага. Предметом наукових досліджень є або загальні проблеми державного управління в екологічній сфері (А.О. Андрушевич, Ю.П. Битяк, Ю.М. Козлов, Ю.С. Шемчушенко), або теоретико-правові аспекти здійснення дозвільної діяльності правоохоронними органами (О.М. Бандурка, Ю.К. Валяєв, С.М. Гусаров, Р.А. Журавльов, В.І. Книш, М.М. Романяк, О.В. Харитонов). Дослідження юридичних гарантій у контексті забезпечення прав громадян на сприятливе природне середовище проводили В.Б. Авер'янов, І.Л. Бородін, І.П. Голосніченко, В.В. Іванюшенко. Наукові праці цих учених є фундаментом для подальших досліджень проблематики. Враховуючи, що сфера охорони навколишнього середовища спрямована на встановлення гарантій реалізації громадянами своїх екологічних прав, зокрема в процесі отримання спеціальних дозволів на користування природними надрами, необхідність комплексного дослідження юридичних гарантій обумовлена пошуком шляхів модернізації органів державного управління у сфері дозвільної системи в процесі забезпечення екологічної безпеки в країні в умовах євроінтеграції.

У зв'язку із цим **мета статті** – проаналізувати етимологію визначення понять «гарантія», «юридичні гарантії» для формулювання власного визначення та особливостей реалізації юридичних гарантій прав суб'єктів адміністративно-правових відносин у природоохоронній сфері.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж виділити особливості юридичних гарантій захисту прав суб'єктів господарювання у сфері природоохорони й природокористування насамперед розглянемо походження дефініцій «гарантія», «юридичні гарантії». Такий підхід дасть нам можливість не тільки визначити «прогалини» в нормативно-правових актах України, що регулюють відносини в природоохоронній сфері, а й виявити негативні аспекти діяльності держави, яка встановлює окремі обмеження й заборони щодо порядку реалізації суб'єктами господарювання своїх прав у цій сфері.

Поняття «гарантія» є поширеною категорією. Етимологію слова «гарантія» пов'язують із французьким словом «garantie», що означає «забезпечення» [9, с. 21–25]. Відповідно, дефініція «гарантувати» означає забезпечувати, встановлювати умови, вимоги. Крім того, термін «гарантія» в деяких джерелах застосовується для окреслення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення [1, с. 102]. Так, Ж.Л. Бертель зазначив, що термін «гарантія» має безліч тлумачень, проте спільним для них усіх є загальна мета – «забезпечення» [9, с. 27]. Майже у всіх галузях права ми зустрічаємо термін «гарантія», і для кожної галузі він має своє значення. Особливість використання цієї дефініції в юриспруденції залежить від його багатозначності. Так, у «Юридичному словнику» воно має спеціальне значення: «Гарантія – це один із способів забезпечення зобов'язань у правовідносинах між сторонами» [10, с. 59]. У теорії держави й права гарантіями називають також умови, необхідні для реалізації тих чи інших прав громадян, інших учасників правовідносин [6, с. 230]. С.С. Алексєєв зазначає, що поняття «гарантія» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення та реалізацію прав, свобод громадян, на усунення можливих причин, перегляд їх неповного або неналежного здійснення й захист прав від порушень. Ці фактори різноманітні й за своєю природою та характером виступають як умови, засоби, прийоми й методи забезпечення процесу реалізації прав і свобод учасників суспільних відносин [11, с. 26–30]. Як сукупність конкретних засобів гарантії носять загальнообов'язковий і юридичний характер, завдяки чому можливе всебічне забезпечення ефективного здійснення, охорони й захисту прав особистості. Без гарантованості суб'єктивних прав складно говорити про повне забезпечення правами, тим паче вторинними стають питання практичного користування своїми правами суб'єктом. У свою чергу забезпечення як найважливіший фактор реалізації прав особистості неможливе без певних умов: поряд із політичними, економічними, організаційними й соціальними існують і спеціальні – правові або юридичні гарантії [12, с. 18–19]. Звісно, правові гарантії виконують свої функції в єдності із загальними, проте, враховуючи, що мета статті – загальнотеоретичний аналіз сутності юридичних гарантій, саме вони й будуть розглядатися безпосередньо у зв'язку з об'єктом гарантування (правами суб'єктів господарської діяльності в природоохоронній сфері).

Слід зазначити, що в науковій літературі питання про поняття та систему юридичних гарантій розглядається з різних точок зору. Так, на думку В.Б. Авер'янова, під юридичними гарантіями слід розуміти норми права й засновану на них правозастосовчу діяльність, а також індивідуальні юридичні акти, у яких ця діяльність фіксується [13, с. 237]. У свою чергу Л.Д. Воеводін зазначає, що юридичні гарантії – це норми права, що передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів та інших нормативно-правових актів. Також він додає, що гарантія – «це той надійний міст, який забезпечує необхідний в основі правового статусу особистості перехід від загального до приватного» [12, с. 18]. А.П. Альохін відстоює позицію ототожнення термінів «гарантія» й «засоби», посилаючись на те, що

для формування юридичного й фактичного становища конкретної особи потрібні ефективні правові засоби, чим і є юридичні гарантії [9, с. 83]. Відповідно, якщо під «юридичними гарантіями» розуміти законодавчо закріплені засоби охорони суб'єктивних прав громадян та організацій, способи їх реалізації, а також засоби забезпечення законності й охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства й держави, то «засоби» – це інструмент органів державної влади, громадських об'єднань, самих громадян у боротьбі за належне здійснення основних прав свобод [10, с. 71–72]. Іншими словами, «юридичні гарантії», власне, і є правовими засобами, способами, за допомогою яких у суспільстві забезпечується громадянами реалізація їхніх прав і свобод. Отже, можемо зробити висновок: вказані поняття є тотожними.

Однак існують і інші підходи до визначення поняття «юридичні гарантії». Цікавим є визначення, надане В.Ф. Погорілко. Учений розглядає юридичні гарантії в широкому розумінні, вказуючи, що це спеціальний вид гарантій, установлений законами для забезпечення використання, дотримання, неухильного виконання й правильного застосування норм права всіма органами держави, громадськими організаціями, службовими особами й громадянами. Встановлення й постійне вдосконалювання гарантій є однією з умов забезпечення законності, розвитку демократії, зміцнення правової основи держави й громадянського життя [14, с. 229]. Серед деяких вчених і юристів-практиків існує розуміння сутності юридичних гарантій щодо сфери суб'єктивних прав. За цим підходом гарантії розглядаються лише в аспекті правових засобів (правил) охорони прав. На нашу думку, таке визначення надто звужує поняття «юридичні гарантії», адже їх система включає не тільки засоби, спрямовані на охорону прав людини, а й засоби, за допомогою яких безпосередньо забезпечується їх реалізація на основі закону. Зокрема, до системи юридичних засобів реалізації прав громадян в адміністративній науці слід віднести такі: закріплені нормами адміністративного права межі прав і засоби конкретизації обов'язків громадянина, юридичні факти, з якими пов'язана їх реалізація; процесуальні форми здійснення прав, засоби примусу й стимулювання правомірної реалізації прав. Деякі автори висловлюють думку, що до кола юридичних гарантій слід включити закріплені нормами права засоби нагляду й контролю виявлення випадків правопорушень, заходи правового захисту і юридичної відповідальності, правоохоронні заходи, запобіжні заходи, процесуальні форми охорони прав, заходи профілактики та попередження правопорушень. Такі різні підходи до визначення юридичних гарантій обумовлені, як правило, сферою застосування цього поняття, проте головне – вони відіграють значну роль у будь-якій галузі права незалежно від сфери життєдіяльності суспільства.

Щодо сфери екології заслуговує на увагу поняття, надане Ю.С. Шемчушенку. Він визначив правові гарантії як встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання й застосування норм екологічного права. Учений розділяє правові гарантії на два види: нормативно-правові (включають у себе матеріальні й процесуальні) та організаційно-правові. Дія правових гарантій спрямована передусім на верховенства права, забезпечення конституції й закону, утвердження правопорядку, охорону прав і свобод людини, здійснення прямого народовладдя [14, с. 310]. У такому значенні вони виступають як принципи, які знаходять свій прояв у встановленому законом процесуальному порядку проведення тієї або іншої діяльності органів у розв'язанні адміністративних спорів про право в адміністративних відносинах, під час застосування заходів адміністративного впливу, під час розгляду скарг. Важливою ознакою гарантій є активно-вольові дії організаційного характеру, спрямовані на забезпечення законності в процесі реалізації права. До них належать

усі види контрольної діяльності, наглядова діяльність органів прокуратури. Сьогодні держава здійснює контроль і нагляд за дотриманням встановлених законом правил, порушення яких може заподіяти шкоду навколишньому середовищу й, як наслідок, здоров'ю й життю людини, за допомогою надання документів дозвільного характеру в ході здійснення суб'єктами певних видів господарської діяльності. Зокрема, це стосується діяльності у сфері поводження з небезпечними відходами; транспортування природного газу й нафтопродуктів трубопроводами; зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, установлений ліцензійними умовами; пошуку (розвідки) корисних копалин [15, с. 111].

Законодавче закріплення обов'язкового прокурорського нагляду за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища можна вважати однією з вагомих гарантій у захисті екологічних прав громадян. Так, у законодавстві вказано на можливість звернення органів прокуратури до судів «із позовами про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та про припинення екологічно небезпечної діяльності» [16]. Слід розуміти, що й громадяни можуть самостійно звертатися з позовами до суду щодо порушення своїх екологічних прав, а також із зверненнями до прокуратури про захист права на безпечне довкілля та про відшкодування шкоди, завданої їм екологічно небезпечною діяльністю. Утім норма про прокурорське представництво в захисті екологічних прав громадян у суді недостатньо кореспондується з положенням ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» (1991 р.), тому потребує уточнення.

Як бачимо, юридичні гарантії складаються з різних правових і організаційних механізмів, завдяки яким забезпечується сприятливі умови для реалізації прав. Частими є випадки, коли термін «гарантія» застосовується в законодавстві не в тому значенні або взагалі не несе ніякого правового навантаження й залишається лише гарною назвою (до речі, це породжує марні очікування), йому все ж притаманний особливий юридичний зміст. Можна впевнено сказати, що юридичні гарантії – це звід правил, відповідно до якого держава повинна поважати всі законні права, які належать людині. На думку І.Л. Бородіна, це означає, що юридичні гарантії (або належна правова процедура) є передбаченими законом спеціальними засобами здійснення охорони прав у разі їх порушення.

Правові гарантії врівноважують повноваження держави із законами країни, захищаючи приватних осіб від влади [17, с. 32]. Якщо держава заподіє шкоду людині й за цим не слідує належна правова процедура, це є порушенням правових гарантій і суперечить нормі права. Розкриваючи суть юридичних гарантій, А.П. Альохін звертає увагу на те, що «юридичні гарантії знаходяться як в самих правових нормах, які мають на меті регулювання шляхом встановлення прав та обов'язків суспільних правовідносин, так і в тих нормах, у межах яких здійснюється юрисдикція під час порушення цих обов'язків, забезпечується за допомогою державного примусу реалізація матеріального суб'єктивного права й виконання нових обов'язків» [9, с. 91]. Деякі автори до юридичних гарантій відносять правові засади організації й діяльності органів та посадових осіб, інститут їх відповідальності. Основною функцією гарантій є забезпечення виконання обов'язків державою та іншими суб'єктами реалізації прав людини. До юридичних гарантій належить вся система діючих у державі правових норм, передбачених юридичних засобів, спрямованих на конкретизацію прав та обов'язків, визначення порядку їх реалізації й захисту. Ефективна діяльність органів виконавчої влади є загальною умовою дієвості всієї системи гарантій прав, законних інтересів особи та належного виконання обов'язків [18, с. 299]. Неодмінними принципами юридичних гарантій є їх дієвість

та ефективність. Фактично гарантії як правові умови повинні не тільки забезпечувати права суб'єктів у процесі виникнення, зміни та припинення правовідносин, а й забезпечити людині у всіх випадках реальне користування наданими законом благами (природними ресурсами).

Як ми вже встановили, головною ознакою юридичних гарантій є їх правове закріплення, яке полягає головним чином в ефективному забезпеченні охорони й захисту прав людини. У системі правових гарантій виключне значення надано конституційним гарантіям, які мають найвищу юридичну силу й становлять основу правового регулювання суспільних відносин [14, с. 318]. Конституція України в ч. 2 ст. 13 у бланкетний спосіб надає право кожному громадянину користуватися надрами землі. При цьому на державу покладається функція із забезпечення захисту прав усіх суб'єктів господарювання [2].

Крім Конституції України, екологічні права закріплені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) [16, ст. 12]. Слід зазначити, що перелік гарантій екологічних прав громадян є неповним. Здебільшого гарантії, вказані в ст. ст. 10, 11, 12, 37 цього закону, стосуються лише питання охорони навколишнього природного середовища та частково питання забезпечення екологічної безпеки [16]. У зв'язку із цим це питання потребує подальшого аналізу й визначення. Крім того, гарантії права на безпечне для життя й здоров'я довкілля закріплені в законах України «Про тваринний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про мисливське господарство та полювання», «Про природно-заповідний фонд України», у нормах Земельного кодексу України, Водного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу України про надра.

Слід відмітити, що гарантією здійснення природоохоронної діяльності є відповідна правова регламентація органів виконавчої влади, які здійснюють свої повноваження у встановлених законом межах і відповідно до нього [13, с. 239]. Отже, до юридичних гарантій належать норми Конституції України та інших законів, що містять гарантії (принципи) або самі є гарантіями. Серед них важливу роль відіграють процесуальні норми. До юридичних гарантій слід віднести юридичні обов'язки й відповідальність. Правові обмеження як елемент юридичної відповідальності можна розглядати і як самостійний та ефективний спосіб правового забезпечення прав. Саме шляхом застосування спеціальних правових обмежень створюються умови, які спонукають конкретних осіб до неухильного виконання обов'язків. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері охорони природи й використання природних ресурсів передбачена в ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та главі 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП). Відповідно, сутність правовідносин, які виникають у процесі здійснення господарської діяльності, впливу її на навколишнє середовище, полягає в наявності в основі функціонування держави обов'язку дотримуватися беззаперечного пріоритету екологічних прав людини, установлення невідоротної відповідальності державних органів і посадових осіб за невиконання цього обов'язку.

Повністю підтримуємо точку зору В.В. Іванюшенка, визначивши, що система гарантій щодо захисту права людини на безпечне для життя й здоров'я довкілля реалізується й через заходи запобігання та протидії правопорушенням проти довкілля [12, с. 17]. Розуміння особливостей гарантій у природоохоронній сфері можливе на прикладі дозвільної системи. Дозвільна діяльність є різновидом державної діяльності, яка в природоохоронній сфері передбачає надання документів дозвільного характеру та у зв'язку із цим прийняття індивідуальних актів, а також вчинення інших юридично значимих дій із метою формування безпечного природного середовища в процесі функціонування природоохоронних об'єктів [15, с. 113].

На підставі норм законів України «Про екологічну експертизу» (2001 р.), «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.), «Про основи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (2007 р.) дозвільні правовідносини виникають у зв'язку з необхідністю отримання суб'єктом господарювання документа дозвільного характеру.

Отримання дозволів (ліцензій) є важливою передумовою реалізації суб'єктами свого права на здійснення господарської діяльності [19, с. 72]. Основним нормативно-правовим актом, який спрямовано на врегулювання дозвільних відносин, є Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.), який визначає основні поняття, правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності, порядок діяльності дозвільних органів та державних адміністраторів. Згідно зі ст. 1 цього закону документ дозвільного характеру визначається як дозвіл, погодження, свідоцтво; він дає суб'єкту господарювання право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [20]. На підставі ст. 12 Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» від 19 травня 2011 р. № 3392-VI [21] та положень Постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» від 30 травня 2011 р. № 615 [22] надання спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється з дотриманням таких принципів: захист прав, законних інтересів суспільства, життя громадян; охорона навколишнього середовища; забезпечення безпеки держави; дотримання рівності прав суб'єктів господарювання під час видачі документів дозвільного характеру; відповідальність посадових осіб дозвільних органів, державних адміністраторів і суб'єктів господарювання за порушення вимог законодавства; забезпечення державою гарантій власникам спеціальних дозволів на користування надрами та захист їхніх інтересів відповідно до законодавства протягом усього терміну дії спеціального дозволу на користування надрами; забезпечення власниками спеціальних дозволів на користування надрами взятих на себе зобов'язань, передбачених чинним законодавством та спеціальним дозволом на користування надрами.

Відповідно, зобов'язання видати документ (та інші акти) дозвільного характеру є підставою реалізації громадянином певного права. До об'єктів природоохоронного характеру, щодо яких можуть видаватися дозволи, закон відносить такі: природні ресурси, земельна ділянка, ґрунтовий покрив земельних ділянок, споруда, будівля, приміщення, устаткування, обладнання й механізми, що вводяться в експлуатацію чи проектуються, окрема операція, господарська діяльність певного виду, робота й послуга, документи, використовувани суб'єктом господарювання в процесі проходження дозвільної процедури [21]. Процедура отримання документів дозвільного характеру деталізується в підзаконних нормативно-правових актах України [22], а відповідальність щодо порушення порядку їх використання – у КУпАП. Наприклад, згідно з нормою ст. 78 КУпАП [23] викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недотримання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів передбачають накладення штрафу на посадових осіб.

Поряд із загальним вченням про гарантії, аналізуючи характерні особливості їх як правової категорії, можна зробити висновок, що юридичні гарантії в природоохо-

ронній сфері визначаються як сукупність правових умов і засобів забезпечення функціонування природоохоронних об'єктів, у тому числі зі створення правових норм та інститутів у сфері дозвільної діяльності, закріплення юридичних можливостей охорони й захисту прав суб'єктів господарювання, а також забезпечення ефективної їх реалізації.

На підставі викладеного спробуємо класифікувати юридичні гарантії в природоохоронній галузі. Правильна класифікація має не тільки науково-теоретичне, а й практичне значення, тому сприяє наповненню змісту категорії «юридичні гарантії», підвищенню її дієвості, є важливою умовою забезпечення належного стану охорони навколишнього середовища.

Вважаємо, що за цільовим призначенням юридичні гарантії повинні бути класифіковані на: а) гарантії правового статусу суб'єктів; б) гарантії реалізації; в) гарантії охорони й захисту прав. Виходячи з того, що юридичні засоби реалізації, охорони й захисту прав містяться в Конституції України, нормах законів і в галузевому законодавстві (адміністративне, господарське, екологічне), то за формою закріплення виділимо: а) конституційні; б) законодавчі й підзаконні; в) галузеві гарантії. Залежно від сфери застосування до системи юридичних гарантій слід включити такі: національно-правові, міжнародно-правові, регіональні (система, що включає в себе принципи й норми, які регулюють сферу забезпечення прав суб'єктів господарювання). За юридичною природою доцільно розділяти на: а) матеріально-правові (чітке закріплення прав та обов'язків суб'єктів); б) процесуально-правові (визначають юридичну процедуру реалізації прав та обов'язків суб'єктів); в) інституційно-організаційні гарантії (наявність установ та органів, наділених повноваженнями щодо забезпечення реалізації та захисту прав суб'єктів у природоохоронній сфері).

Отже, гарантії природоохоронної діяльності забезпечують правову, фінансову, організаційну самостійність суб'єкта; державний захист прав; юридичну силу правових актів органів та посадових осіб. До важливих елементів системи юридичних гарантій слід віднести й відповідальність, яка є гарантією юридичних обов'язків суб'єктів господарювання. У цьому аспекті становлять інтерес принципи охорони навколишнього середовища. До них належать такі: визнання права на сприятливе навколишнє середовище основним правом людини й гарантування екологічно безпечного середовища для життя й здоров'я людей; врахування інтересів нинішнього й майбутнього покоління; запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони природи, використання природних ресурсів; збереження просторової й видової різно-

манітності й цілісності природних об'єктів і комплексів; обґрунтоване використання й збереження ресурсів; оцінка впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище; встановлення екологічних стандартів і спостереження за їх дотриманням.

На нашу думку, для підвищення ефективності гарантій охорони навколишнього середовища необхідно розширити екологічні зобов'язання підприємств, посилити участь громадських організацій у вирішенні екологічних проблем, оцінювати ризик нових технологій, посилити міжнародне співробітництво на національному й регіональному рівнях, вживати заходи щодо мінімізації заподіяння шкоди навколишньому середовищу, приділяти велику увагу еколого-правовій освіті в суспільстві. Важливим є обов'язок держави із забезпечення участі громадськості в процесі прийняття рішень із питань довкілля, доступу громадськості до правосуддя з питань довкілля, доступу до інформації щодо стану довкілля та надання ефективного правового захисту в разі порушення права на екологічну інформацію. Можна вважати, що ці умови одночасно виступають і як гарантії права на безпечне навколишнє середовище, і як процесуальне закріплення екологічних прав громадян.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) юридичні гарантії є специфічним правовим засобом, що забезпечує перехід від передбачених законодавством України можливостей охорони й захисту екологічних прав людини та громадянина до реальної їх реалізації;

2) комплексний аналіз запропонованих різними авторами дефініцій дозволяє визначити юридичні гарантії в природоохоронній сфері як систему узгоджених принципів, норм і вимог, що забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, фактичну їх реалізацію й охорону, безперешкодну й ефективну участь у вирішенні питань державної екологічної політики, забезпечення належного стану охорони навколишнього середовища;

3) ефективність юридичних гарантій у природоохоронній сфері залежить від рівня розвитку державних інститутів, наявності системи досконалих законів щодо реалізації учасниками відносин своїх прав у ході природокористування й ефективного механізму їх захисту, узгодженості інтересів держави й суспільства;

4) певна нечіткість та нелогічність термінів і понять в нормативно-правових актах не тільки законодавчого й підзаконного, а й міжгалузевого характеру, а також недостатність комплексного правового забезпечення дозвільної діяльності в природоохоронній сфері (нечітка й недостатня визначеність суб'єктів та об'єктів) актуалізує необхідність удосконалення національного адміністративного законодавства, прийняття спеціального законодавчого акта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 426 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
3. Лозо В.І. Правове регулювання боротьби із забрудненням навколишнього середовища в історії екологічного законодавства Європейського Союзу / В.І. Лозо // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. праць / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), М.В. Цвік, Л.К. Воронова та ін. – Х. : Право, 2005. – Вип. 2(41). – С. 65–74.
4. Кравченко С.М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища : [підручник] / [С.М. Кравченко, А.О. Андрушевич, Дж. Бонайн]; під заг. ред. С.М. Кравченко. – Львів : Вид. центр ЛНУ, 2002. – 336 с.
5. Рабінович П.М. Права людини і громадянина : [навчальний посібник] / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
7. Петров С.В. Феноменологія адміністративно-господарського права України : [монографія] / Є.В. Петров. – Х. : Діса плюс, 2012. – 392 с.
8. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.
9. Энциклопедический юридический словарь / [В.Н. Додонов и др.]; под ред. В.Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 1998. – 368 с.
10. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 243 с.
11. Алехин А.П. Юридические гарантии: теория и практика / А.П. Алехин. – М. : Спарк, 2004. – 159 с.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та інші. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3. – 2001. – 789 с.
13. Бородін І.С. Права та свободи громадян, їх класифікація гарантії реалізації / І.С. Бородін // Право України. – 2007. – № 12. – С. 32–36.

14. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / [В.Б. Авер'янов, М.А. Бояринцева, І.А. Кресіна, Д.М. Лук'янець та ін.] ; за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Наук. думка, 2007. – 587 с.
15. Іванюшенко В.В. До питання щодо поняття юридичних гарантій права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля / В.В. Іванюшенко // Правничий вісник / Ун-т економіки та права «КРОК». – К., 2009. – Вип. 4. – С. 17–25.
16. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів / Н.Б. Мушак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 298–301.
17. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
18. Про перелік документів дозвільного характеру в сфері господарської діяльності : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3392-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 47. – Ст. 532.
19. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 130.
20. Ославський М.І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади : [навчальний посібник] / М.І. Ославський. – К. : Знання, 2009. – 486 с.
21. Романяк М.М. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності у сфері забезпечення екологічної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / М.М. Романяк. – Ірпінь, 2010. – 183 с.
22. Отримання дозволів у підприємницькій діяльності / за заг. ред. Г.О. Лиско, Л.Б. Сало, Н.Є. Хлібороб, А.М. Школик. – Львів, 2011. – 150 с.

УДК 342.9

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОСТУПКИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Капітаненко Н.П.,
к.ю.н., доцент

Запорізька державна інженерна академія

У статті розглянуто напрями модернізації інституту адміністративної відповідальності за проступки у сфері господарської діяльності, зокрема створення оновленої системи правових і наукових категорій адміністративного права, перегляд доктринальних засад українського адміністративного права в контексті євроінтеграційних вимог та кодифікація адміністративно-деліктного законодавства задля побудови правової держави в Україні.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративні проступки, господарська діяльність, кодифікація адміністративно-деліктного законодавства.

Капитаненко Н.П. / АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРОСТУПКИ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ / Запорожская государственная инженерная академия, Украина

В статье рассматриваются направления модернизации института административной ответственности за проступки в сфере хозяйственной деятельности, в частности создание обновленной системы правовых и научных категорий административного права, пересмотр доктринальных основ украинского административного права в контексте евроинтеграционных требований и кодификация административно-деликтного законодательства с целью построения правового государства в Украине.

Ключевые слова: административная ответственность, административные проступки, хозяйственная деятельность, кодификация административно-деликтного законодательства.

Kapitanenko N.P. / CURRENT ISSUES OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR OFFENSES IN THE SPHERE OF ECONOMIC ACTIVITY / Zaporizhia State Engineering Academy, Ukraine

Development of Ukrainian statehood requires modernization and improvement of the legal system in Ukraine, including its component – the administrative law. In the process of modernization institute of administrative responsibility to pay attention to the following questions.

First, reform of this institution should start with an analysis of terminology, as the system of scientific and legal concepts of the theory of administrative law needs to be updated. Perennial attempts qualitative changes did not lead to real change, the debate continues and becomes actuality and relevance in legal science and literature, and in enforcement activity.

Second, the work of unification of terminology should include research and for value categories «administrative offense» and «administrative violation». The current law identifies these categories. It seems appropriate to use the term depending on the subject of abuse, including administrative violation – a violation committed by government institutions, and administrative offense – its illegal actions of persons who have violated administrative law. Of course, this approach in economic sphere of responsibility for administrative offenses subject entities, which are individual entrepreneurs and legal entities.

Thirdly, the administrative liability of legal persons – a new phenomenon in the administrative and legal regulation, whose appearance is due to socio-economic transformation in Ukraine and requires further study.

Fourth, the best results of classification of existing administrative tort law Ukraine would adopt a new codified act. Administrative law governing a fairly wide array of social relations and, of course, codification can be solid, and should be based on the gradual implementation, complexity and continuity. Relevant questions are updated doctrinal foundations Ukrainian administrative law in the context of European integration requirements.

Thus, the leading trend of modern administrative law is to review its basic principles in order to harmonize relations between the public administration and human. Administrative law is given as the main means of creating models of administrative and legal relations of a new type, in which a person should see in administrative law one of the principal means guarantees the realization and protection of the rights and freedoms in the field of public relations. Among the important tasks of these changes – modernization institute administrative proceedings, including, for offenses in the sphere of economic activity.

Key words: administrative responsibility, administrative offenses, economic activity, codification of administrative and tort law.